

16

Nagy Lejos

PEST VÁROS ŐSE



PEST VÁROS alapítása nem nyúlik vissza a mithoszok birodalmába, sem a múltja, sem a neve.

A dunajobbparti testvérvárosának, Óbudának más volt a helyzete. A magyar korai középkor Sicambria névvel ruházta fel a trójai menekültekkel hozta kapcsolatba alapítását. Mátyás király házi történetírója, Bonfinius még egy általa koholt feliratos köemlékre is hivatkozik. A szikamberek légiója alapította volna, s ezzel magyarázta a név eredetét.

Fővárosunk antik múltjának első tudományos kutatója, a pesti Egyetem könyvtárosa, Schönwiesner István tisztázta véglegesen a kérdést. Nem szaladt az álomképek után, de az Óbudán talált feliratok helyes magyarázatával kimutatta a város római ősnének a nevét: Aquincumot. Megfejtett, lerombolt egy szép mondai magyar álmot. De az ő tradíciórombolása csak Anonymus azon szavaira vonatkozhatott, hogy »Árpád vezér meg minden főembere Magyarország minden vitézével együtt bevonult Attila király városába. Ott látták a királyi palotákat — egyeseket földig romban, másokat nem — és fölötte csodálták mindazt a köépületet. Kimondhatatlanul felvidultak, mivel érdemesek lettek arra, hogy elfoglalják, s meghozza háború nélkül Attila városát, kinek ivadékából származott Árpád vezér.« Anonymus ezen szavai a mai Papföldre, a római polgárvárosra és Óbudára vonatkoznak, ahol még a magyarok bejövetelekor a későrómaiság tartotta magát, s a népvándorlás zűrzavaros századain át nemzetiségéből talán kivetkőzve, az antik kultúra hordozója volt, felvéve a keresztény hitet. Az antik kontinuitás adta meg a mai főváros jobbparti elődjének, az egyik legfontosabb magyar városalapításnak alapját.

Pest városáról először Anonymus értesít Taksony vezér korából, hogy volgai



1. Táncosnő kéziacsattal
Dancer with castagnettes

Танцовщица с кастаньетами
Danseuse avec castagnette

2. Kosaras nő a Kybele-kultúrából
Woman with basket, from the Kybele culture

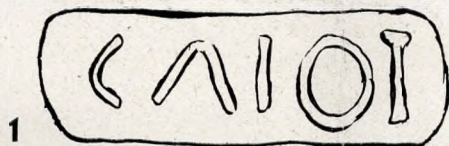
Женщина с корзиной из эпохи Кибелы
Femme portant un panier (culte de Cybèle)

izmaeliták, a magyar honfoglalók után rövidesen idejött bolgár főemberek kapták ajándékba a pesti várat »castrum quod dicitur Pest«.

Pest római emlékei elenyészőek voltak Óbudához, Aquincuméhoz képest. Pest város római elődje nem volt más, mint a római birodalom egyik dunamenti vára, a barbár területen. A *Notitia dignitatum* a 4. század végén szerkesztett állami hivatalos sematizmusban elnevezése *contra-Acinco in barbarico*. Így könnyen érthető, hogy eredetét, alapítását a történet gyakran előforduló jótékony homálya burkolta be. Eltűntetett és elfelejtett sokat egy harcos korszakból, hogy később, századok múlva magáratalálva, felfedezze ősenek hivatását, százados kiállítását egy hanyatló,

1

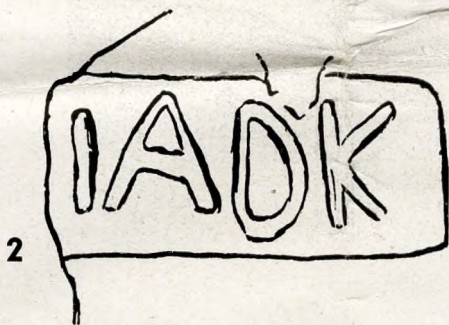
2



Az Eskü-téri római tábor bélyeges téglái

1. A tábor rövidített nevével, *Castra Pestiensia officina tegularum*

2—5. A tábort építő légió bélyegei



Штемпелеванные кирпичи римского лагеря на пломадиЕшкю

1. Сокращенное название лагеря *Castra Pestiensia officina tegularum*

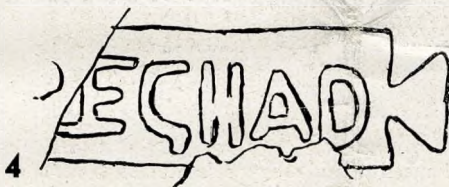
2—5. Штемпеля легионов, строивших агерь



Stamp-bricks from the Eskü sq.-camp

1. With the abbreviated name of the camp, *Castra Pestiensia officina tegularum*

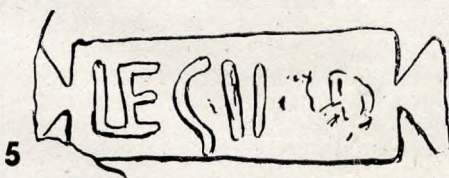
2 to 5: Stamps of the legion that worked at the camp's building



Les briques estampillées du camp romain à la Place du Serment

1. Le nom abrégé du Camp: *Castra Pestiensia officina tegularum*

2—5. Les estampilles de la légion qui construisit le camp



minden ízében már rozoga római birodalom védelmében.

Pest városának eredetét ezért értelmezték tévesen. A történészeinknek csak Anonymus állott rendelkezésére, a régészek pedig ásások nélkül fel sem tételezték, hogy a Duna balpartján egy erős római vár létezett volna, mert épp ez a terület, a belváros, legtöbbet szenvedett, átépített része volt a mai fővárosunk területének s így itt rendszeres ásást korábban végezni nem lehetett. A magyar régészet legkiválóbbikának egyike, Römer Flóris, aki megírta »A régi Pest« című híres és alapvető munkáját, még kétfelédett abban, hogy a Duna balpartján, Pest területén városi alakulás vagy tábor alakulhatott a római korban. Őt követők utódai is Kuzsinszky Bálintig.

A RÉGI PIARISTA RENDBHÁZ lebontásakor 1932-ben kerültek elő olyan nagyméretű falak és emlékek, valamint szörványos leletek, melyek megdöntötték a kutatók korábbi véleményét.

Az Erzsébet királynő szobra előtt az ásás alkalmával előkerült fal római eredetűnek bizonyult. Szélessége 3 m 40 cm, s így vetekszik a római birodalom erődeinek legvastagabb falaival. A római városi Aurelianus-fal is csak 270 cm vastagságú. A régi piarista telken húzott kutató árkokból előkerült római kultúrréteg 4 m mélyen kezdődött, sok bélyeges téglával és pénzekkel volt tele. Ez azért volt fontos tudományos eredmény, mert korábban Pestről egy szörványos, Rumbach-utcai téglától eltekintve, római bélyeges téglá nem volt ismeretes.

A bélyeges téglák és érmek ezen területnek, Pest belvárosának három századon át lakott, illetve erődített voltát bizonyították. Ezek közül egy még teljes bizonyossággal meg nem fejtett téglabélyeg CAIOI vagy CAPOT egyenesen várunk építésével volna kapcsolatba hozható. Feloldása *CA(stra)P(estiensia)O(fficina)T(egularum)*.

Az 1932-ben feltárt fal és a kiugró saroktorony, mely meghosszabbított félkör alakú, technikája után ítélve késő római korból származik. Építéséhez felhasználták másodlagosan a korábbi századok felhagyott római temetőinek sírköveit, feliratos emlékeket, oltárköveket, domborműveket.

Egy késő római naptárszerkesztő, Idatius művéből tudjuk, hogy Diocletianus császár Kr. u. 294-ben tábort épített a Duna mentén Bononiával és Aquincummal szemben: »*castra facta contra Acinco et Bononia*«. Ez az időpont megegyezik a tábor falának építési korával. Későbbi azért nem lehet, mert hiányoznak a IV. század végének, I. Valentinianus uralmának bélyeges téglái. Ezek egy részét az akkori vezér, Frigeridus dux névvel bélyegezték.

EZ A RÓMAI FAL és az apróbb leletek után másképpen kellett értékelnünk az Erzsébethíd 1898. évi alapozásakor előkerült tornyot a beépített, faragott, feliratos és díszített római kövekkel, valamint a Dunából előkerült emlékek, ú. n. »Eskü-téri sisak«-ot, a későrómai katonai iparművészet remekét. A pesti középkori

város egyik bástyájának gondolták elődeink ezen emléket s a római köveket pedig mint építési anyagot hozták volna a rombadólt óbudai Aquincumból, a Duna vízútján. Ez a bástya a római tábor délkeleti saroktoronya volt. A befalazott kö emlékek megadták azt az időpontot is, melynél korábban ez a torony nem épülhetett. Az adatok megint összevágta Idatius évszámával.

1944-ben, a belvárosi templom helyreállítási munkálatai közben Bertalan Vilmos egy legyezőalakú tornyot tárt fel a templom délkeleti sarkán kívül. Ez a saroktorony jellegzetes típusa a 3. századvégi és a 4. századi dunamelléki római castrumoknak s táborunk délkeleti sarkán állott. Azonos alakú torony nyomai jöttek elő a piarista rendház építésekor 1913-ban is, mely az északkeleti toronynak felel meg.

Ez a saroktoronytípus, a legyezőalak, szerepel Pannóniában, Tétényben és Szentendrén, de megtaláljuk délre a Duna mentén sok helyen, ahol Diocletianus és Nagy Constantinus korától kezdve a korai tábortokat kijavítják vagy átépítik. (Drobeta, Capidava, Dinogetia stb.)

Bertalan Vilmos ásása alkalmával a Diocletianus-kori tábor elődjét is megtalálta. Ez a korábbi tábor a 2. század utolsó évtizedeiben, vagy a 3. század elején épült. Újlátszik, hogy nagyobb lehetett a Diocletianus új táboránál.

A 3. századvégi újabb szarmata mozgalmak hozták magukkal, hogy Diocletianus császár, mikor a pannóniai limest felülvizsgálta és Aquincumba is ellátogatott, rendelte el a pesti balparti erőd új felépítését. Alföldi András mutatta ki, hogy Diocletianus császár személyes jelenléte hozta rendbe a középdunai limes rendezését. Három központra csoportosította a szarmaták elleni védekezést, mindenkinél egy dunabalparti ellenerődöt is átépítve, vagy újonnan alapítva.

Az ásások alkalmával előkerült falnyomok és tornyok alapján rekonstruálhattuk a pesti római tábor, mely nem szabályos négyszög, hanem trapézalakú, oldalának hosszúsága 84×86 m.

Ez a római vár volt a középkori Pest őse. Olyan erősen építették, hogy nem szorult átépítésre vagy kijavításra a tatár pusztításig. A belvárosi templom alatt előkerült római épületnyomok a tábor parancsnokának épületéhez tartoztak. Nem a korai tábor keletelése szerint helyezték el, hanem közelebb a falakhoz, hogy védve legyen az ellenség gyűjtőnyílzápora ellen. Itt volt a tábor szentélye is, mely a 4. század végén már keresztény templom lesz. Ez magyarázza meg a belvárosi templom román kori építésének helyét is, mely kontinuitása a római őkereszténységnek.

Pest város nevének korábban a régészeti adatok ismerete nélkül Melich János után szláv eredetűnek tartották. Ptolemaus, a Kr. u. 2. század első felében élt geographus említi a Duna-Tisza közén a jazig városok közt Pessiumot vagy Pestiont. A földrajzi szélességi és hosszúsági adatai az újabb kutatások szerint Pest városára illenek.

A RÓMAI TÁBOR latin nevét nem ismerjük, mert az antik kútfők nem említik, csak általánosságban nevezik meg a dunabalparti területet *trans Acinco, contra Acinco* névvel.

Jogunk van feltenni, hogy a római megszállók megtartották a balparti telepre a régi szarmata elnevezést, Pestiont s a római név alakult át, illetve maradt örökül a római táborral a magyar honfoglalók számára — mint kontinuitás — *castrum quod dicitur Pest*.

Az a tatárpusztítás előtti árpádkori alapítású vár, melyet Jankovich vélt felfedezni s több-kevesebb módosítással Rómer Flóris és Salamon Ferenc is feltételeztek és képzeleti helyét kijelölték, egyáltalában nem létezett. A római castellum falai és tornyai kevés átépítéssel, most már mint pesti magyar vár, — mérték a tatárok ostromát. Gyászos cleste nagy kihatással volt a város további fejlődésére s ez indította V. Béla királyt arra, hogy az átellenes jobbsparton, a budai hegyen, *in monte Pestiensi*, vesse meg egy biztosabb vár alapját. A római vár déli fala is ekkor tűnt el s a város megnagyobbodásához vezetett, mint Bertalan Vilmos ásataiból kitűnt. A tatárjárás után alakult ki a megnagyobbodott Pest megerősített városfalakkal, de a római castrum megmaradt a város fellegvárának, központjának.



Budapest székesfőváros a római tábor 1932-ben előkerült részletét a föld alatt beholtzva őrzi, mint alapítási okmányát. A földalatti, múzeumszerűen berendezett helyiségben a nyers ásatási anyag méltó keretbe került; új életre kelt,

hogy bizonyosságot tegyen a küzdelmes jelennek a küzdelmes kezdetről: Pest városa alapításáról, s hogy erőt és hitet adjon a mai, joggal mondható új városalapítóknak a jövő megteremtéséhez.

1. A rómaiaknál a halál jelképe az örök álom (Hypnos), a túlvilági utazásé a delfin volt

The death-symbol of the Romans was the everlasting dream (Hypnos) and that of the journey in the other world was the dolphin

Вечный сон (Гинос) был эмблемой смерти у римлян, эмблемой путешествия на тот свет — дельфин. Интересное соединение этих двух эмблем было найдено на стене лагеря

Le symbole de la mort chez les Romains est la sommeil éternel (Hypnos), celui du voyage à l'au-delà est la dauphin. Sur le mur du camp romain on a trouvé ces deux symboles réunis

2. Fenn a kutatóárok, alul a feltárt örutorony helyreállított állapotában

Наверху разведочная траншея, внизу ископанная древняя башня в реставрированном виде

Above: the searching-ditch, below: the disclosed watch-tower, restored

En haut le fossé d'exploration, en bas la tour de guet déterrée dans son état reconstruit.

